

УДК 336.22:332.1

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-2(26)-141-153

Олена Сушкова, Євгеній Осадчий

ОЦІНКА ВПЛИВУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ТА ФІНАНСОВУ СПРОМОЖНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД РІЗНИХ РІВНІВ В УКРАЇНІ

Olena Sushkova, Ievgenii Osadchyi

ASSESSMENT OF THE IMPACT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESS ON ECONOMIC DEVELOPMENT AND FINANCIAL CAPACITY OF TERRITORIAL COMMUNITIES OF DIFFERENT LEVELS IN UKRAINE

У дослідженні проведено оцінку впливу діяльності суб'єктів малого та середнього бізнесу на ключові показники економічного розвитку та рівня фінансової спроможності органів місцевого самоврядування різних рівнів в Україні. Здійснено аналіз участі суб'єктів малого та середнього бізнесу в економічному розвитку територіальних громад різних рівнів в Україні через призму показників їхньої економічної активності (обсяги реалізованої продукції, послуг, кількість зайнятих, рівень прибутковості) та сплачених ними податків до місцевих бюджетів. Доведено, що разом малий та середній бізнес займає значну частку бізнес-середовища України, а також відіграють важливу роль у сприянні соціально-економічного розвитку та підвищенні фінансової забезпеченості територіальних громад різних рівнів, а для західних регіонів України становлять основу їхнього економічного розвитку, що варто враховувати при розробці стратегії SMART спеціалізації регіонів. Обґрунтовано, що маючи владні повноваження та фінансові ресурси, місцеві органи самоврядування повинні спрямувати зусилля на стимулювання точок зростання, що підтримують покращення інфраструктури та бізнес-клімату в регіоні, впровадження інновацій та розвиток нового виробництва суб'єктами малого та середнього бізнесу.

Ключові слова: середній бізнес; малий бізнес; фізична особа-підприємець; територіальні громади; місцеві бюджети; економічний потенціал.

Табл.: 3. Рис.: 7. Бібл.: 12.

The main purpose of this article is to assess the impact of small and medium-sized businesses on key indicators of economic development and the level of financial capacity of local governments at various levels in Ukraine. The authors analysed the participation of small and medium business entities in the economic development of territorial communities of different levels in Ukraine through the prism of indicators of their economic activity (sales, services, number of employees, level of profitability) and taxes paid to local budgets. It is proved that together small and medium business occupies a significant share of the business environment of Ukraine, and also plays a significant role in promoting socio-economic development and increasing financial security of local communities at different levels, and for western regions of Ukraine they are the basis of their economic development, that should be considered when developing a strategy for SMART specialization of regions. The authors proved that the local governments with the power and financial resources should make efforts to stimulate "growth points" that support the improvement of infrastructure and business climate in the region, the introduction of innovations and the development of new production by small and medium-sized businesses.

Keywords: medium-sized business; small business; entrepreneur; regions; local budgets; economic potential.

Table: 3. Fig.: 7. References: 12.

JEL Classification: M21; R12

Постановка проблеми. У 2020 році, разом із затвердженням Урядом нового адміністративно-територіального устрою України, закінчився один із етапів реформи децентралізації влади, однією із цілей якої було створення спроможного місцевого самоврядування, здатного самостійно і власними ресурсами вирішувати питання місцевого значення. Проте карантинні обмеження, що були введені в Україні під час пандемії COVID-19, завдали суттєвого удару по економіці країни загалом та по її окремим регіонам. На тлі макрофінансової волатильності економічний спад в Україні сягнув 7 %, а кількість офіційно зареєстрованих безробітних перевищила 1,6 млн осіб. При цьому запроваджені урядом країни карантинні заходи щодо непоширення COVID-19 найбільш гостро вплинули на суб'єктів малого та мікробізнесу, особливо тих, чи діяльність пов'язана із наданням послуг або належить до сфери торгівлі, транспорту, розваг тощо.

Для місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання у регіонах наслідки економічної кризи стали найбільш відчутними, що вимагає пошуку та залучення нових джерел фінансування та підтримки для уникнення банкрутства. У багатьох країнах світу було запроваджено програми державної підтримки малого бізнесу під час пандемії. Обґрунтування доцільності введення аналогічних програм в Україні актуалізує необхід-

ність оцінки ролі малого та середнього підприємництва у сприянні економічного розвитку та збільшенні фінансової спроможності органів місцевого самоврядування (далі – ОМС) різних рівнів в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питань соціально-економічного розвитку територіальних громад, проблем формування доходів місцевих бюджетів, посилення фінансової спроможності ОМС в умовах децентралізації присвячені праці таких вчених, як Т. Боголіб, З. Варналій, О. Василик, В. Геєць, С. Каламбет, О. Кириленко, В. Кравченко, А. Крисоватий, І. Луніна, О. Макаренко, П. Мельник, С. Мочерний, В. Опарін, В. Письменний, І. Руденко, Л. Тарангул, О. Тимченко, С. Юрій та інші. Дослідженню проблем розвитку малого та середнього бізнесу на регіональному рівні присвячені праці таких вчених, як А. Безус, З. Варналій, А. Виноградська, О. Ганенко, В. Геєць, Ю. Д'яченко, Я. Жаліло, В. Захарченко, Д. Лук'яненко, В. Ляшенко, Н. Назаренко, М. Пашкевич, Н. Поповенко, О. Ткачук, Д. Циганков, В. Шпак та інших.

Серед найновіших праць із досліджуваної теми можна виділити монографію Х. Патицької [5], в якій досліджено теоретичні та прикладні засади формування та використання фінансово-економічного потенціалу територіальних громад та запропоновано шляхи активізації підприємницького середовища на рівні органів місцевого самоврядування. О. Якушева [11], у дисертаційному дослідженні якої проведено порівняння динаміки та трендів показників діяльності малого й середнього бізнесу та економічного розвитку регіонів, розроблено карти їх синхронності. У статті О. Дем'янчук [2] проведено оцінювання фінансового потенціалу регіонів України та проведено їх диференціацію за рівнем економічного розвитку, що дало можливість визначити причини такої диференціації та сформувати концепцію вирівнювання економічного розвитку малого та середнього бізнесу в регіонах України. Л. Дончак, О. Ціхановська [4] на основі аналізу масиву статистичних даних визначили основні проблеми, які перешкоджають подальшому ефективному функціонуванню суб'єктів малого та середнього бізнесу регіону та потребують нагального вирішення.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Однак суттєві зміни в адміністративно-територіальному устрої України зумовлюють необхідність оцінки впливу діяльності суб'єктів малого і середнього бізнесу на темпи економічного розвитку та рівень фінансової спроможності новостворених ОМС, чим і зумовлена актуальність цього дослідження.

Мета статті. Головною метою статті є оцінити вплив малого і середнього бізнесу на характер і динаміку економічного розвитку та рівень фінансової спроможності територіальних громад різних рівнів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з 2021 року адміністративно-територіальний устрій України будуть формувати три рівні місцевого самоврядування: базовий рівень (сільські, селищні, міські ради) – 1470 територіальних громад; субрегіональний – 135 районів; регіональний (області, міста особливого статусу) – 24 області, Автономна республіка Крим, м. Київ і м. Севастополь [6; 10]. Така значна кількість адміністративно-територіальних одиниць абсолютно не сприяла забезпеченню ефективного управління територіями, до того ж більшість з територій не мали достатнього економічного та фінансового потенціалу для власного розвитку та належного виконання функції життєзабезпечення території та населення. Як приклад, у 2016 році за результатами виконання місцевих бюджетів 6,6 % з них мали перевищення обсягу видатків на утримання апарату управління ОМС над обсягом власних доходів, що є прямим свідченням про неефективність та низьку фінансову самостійність місцевих бюджетів [9].

У процесі аналізу діяльності суб'єктів малого та середнього бізнесу з погляду їх економічної активності та оцінки їхнього впливу на економічний розвиток ОМС насамперед було визначено рівномірність територіального розподілу суб'єктів господарської діяльно-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

сті та чи пов'язано це з економічним розвитком тих чи інших областей. Як відомо, понад 95 % всіх підприємств в Україні – це малі підприємства (95,2 % у 2019 році), а частка середніх становить не більше як 5 % (4,7 % у 2019 році). Станом на початок 2020 рік в Україні офіційно було зареєстровано близько 2 млн суб'єктів підприємницької діяльності, серед яких 80,7 % це фізичні особи-підприємці (далі – ФОП), більшість з яких обрали спрощену систему оподаткування. При цьому максимальна концентрація малих підприємств притаманна м. Києву (27 % загальної кількості малих підприємств в Україні у 2019 році) та 6 областям України, де у сукупності зареєстровано 36 % малих підприємств України, а саме: Дніпропетровській (8,2 %), Запорізькій (4,1 %), Київській (5,5 %), Львівській (5,4 %), Одеській (6,9 %) та Харківській (6,6 %) (рис. 1). Як видно з рис. 1, в аналогічних регіонах сконцентрована й найбільша кількість середніх підприємств.

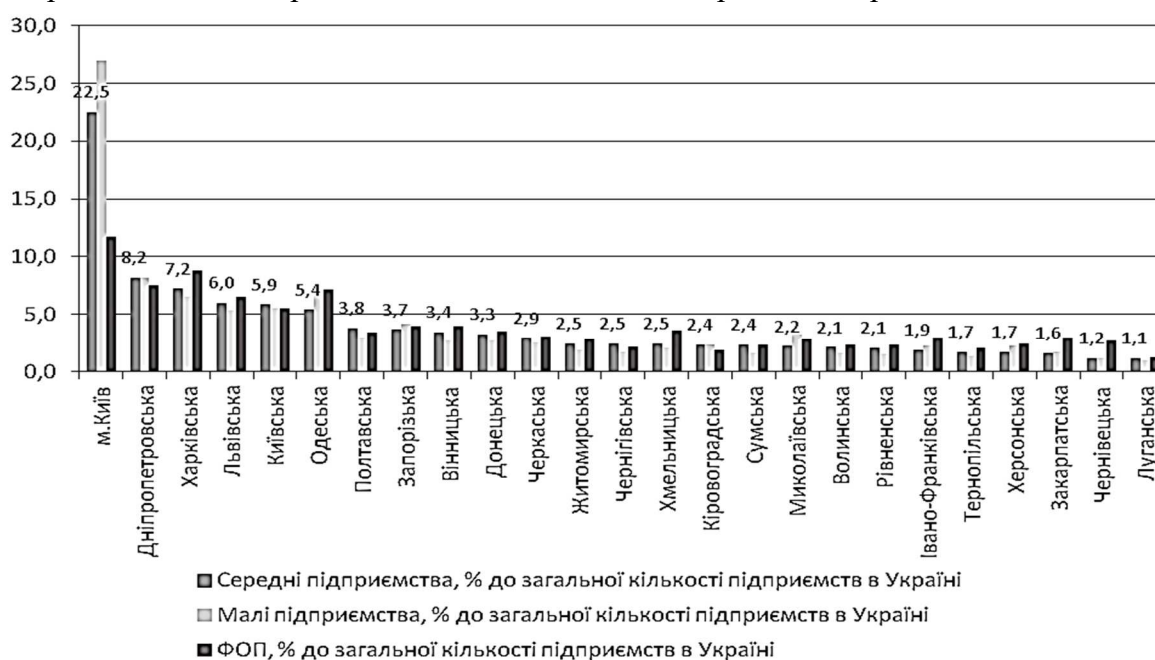

Рис. 1. Розподіл середніх, малих підприємств та ФОП за регіонами України у 2019 році
Джерело: [7].

Оцінивши структуру підприємств у межах конкретного регіону, встановлено, що до групи регіонів, в яких частка малих підприємств перевищує середній показник по Україні, належать м. Київ (95,9 %), Миколаївська (96,7 %), Херсонська (96,4 %), Одеська (96,2 %), Івано-Франківська (96,0 %), Запорізька (95,7 %), Закарпатська (95,4 %) та Дніпропетровська (95,2 %) області. Що стосується ФОП, то найбільша їх кількість зареєстрована у м. Києві (у 11,7 % від загальної кількості ФОП в Україні), Харківській (8,8 %), Дніпропетровській (7,5 %), Одеській (7,2 %), Львівській (6,5 %) та Київській (5,5 %) областях (рис. 2). Отже, прослідковується чітка тенденція до концентрації суб'єктів малого та середнього бізнесу в столиці та кількох областях України, що впливає на економічний розвиток цих та інших областей, можливість працевлаштування та міграційні процеси в межах країни. Ці показники свідчать про обґрунтованість обрання відповідних міст-обласних центрів центрами міських агломерацій (рис. 1), але також свідчить про проблему низької концентрації бізнесу в інших областях, що позначається і на розвитку цих областей, і на рівні їхньої фінансової спроможності.

У результаті аналізу встановлено, що чим більшою є кількість населення в області, тим більше суб'єктів господарської діяльності зареєстровано або функціонують на їхній території. Так, у 2019 році найбільша кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. населення зосереджена знову ж таки у м. Києві (330 підприємств), Київській

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

(111), Миколаївській (106) та Одеській (105) областях, найменша кількість – у Луганській (16) та Донецькій (24), що зумовлено військовим конфліктом на Сході України та перересстрацією значної кількості суб'єктів господарської діяльності в інших обласних центрах, а також у Чернівецькій (45) та Тернопільській (46) областях (табл. 1), що зумовлено значною міграцією населення в цих областях, а отже, скороченням попиту на товари і послуги суб'єктів господарювання. Щодо середніх підприємств, то у 2019 році їх найбільша кількість у розрахунку на 10 тис. населення зосереджена у м. Києві (13 підприємств) та Київській (6) області, найменша кількість – у Луганській (1), Донецькій (1) та Чернівецькій (2) областях. Найбільша кількість ФОП у розрахунку на 10 тис. населення зосереджена також у м. Києві (589 ФОП), Харківській (485), Київській (461) та Одеській (449) областях, найменша кількість – у Луганській (85), Донецькій (125), Рівненській (294) та Кіровоградській (299) областях. Таким чином, спостерігається чітка тенденція до концентрації чисельності суб'єктів малого і середнього бізнесу в окремих регіонах України, що обумовлює дисбаланс у рівні їхнього економічного розвитку та позначається на фіскальній ролі таких суб'єктів господарювання щодо формування дохідної частини місцевих бюджетів.

Таблиця 1

Кількість підприємств за їхніми розмірами на 10 тис. наявного населення за регіонами України у 2019 році¹

Регіон	Усього, одиниць	У тому числі			
		великі підприємства	середні підприємства	малі підприємства	з них мікропідприємства
Україна²	91	0	4	87	75
Вінницька	66	0	4	62	53
Волинська	61	0	4	57	48
Дніпропетровська	98	0	5	93	80
Донецька	25	0	1	24	20
Житомирська	60	0	4	56	47
Закарпатська	51	0	2	49	43
Запорізька	92	0	4	88	77
Івано-Франківська	63	0	3	60	53
Київська	119	0	6	113	96
Кіровоградська	93	0	4	89	78
Луганська	17	0	1	16	14
Львівська	81	0	4	77	65
Миколаївська	109	0	3	106	95
Одеська	109	0	4	105	91
Полтавська	82	0	5	77	67
Рівненська	52	0	3	49	41
Сумська	58	0	4	54	46
Тернопільська	49	0	3	46	38
Харківська	94	0	5	89	76
Херсонська	82	0	3	79	70
Хмельницька	62	0	3	59	50
Черкаська	81	0	4	77	66
Чернівецька	47	–	2	45	38
Чернігівська	65	0	5	60	51
м. Київ	344	1	13	330	288

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ, тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

² Дані попередні.

Джерело: [7].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Незважаючи на переважну кількість малих підприємств у загальній кількості суб'єктів господарювання в Україні (понад 95 %), вони забезпечують робочими місцями лише 19,2 % загальної кількості зайнятих працівників та мають незначні обороти – лише 19,5 % загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) у 2019 році. Водночас на середніх підприємствах, яких менше ніж 5 % в Україні, було працевлаштовано 32,2 % загальної кількості зайнятих працівників, а обсяги їхньої реалізованої продукції (товарів, послуг) становили 42,1 %. У ФОП працюють 30 % загальної кількості зайнятих працівників, але обсяги реалізованої їхньої продукції (товарів, послуг) становлять лише 7,6 % загального обсягу. Разом сектор малого та середнього бізнесу (в т. ч. ФОП) в Україні забезпечує зайнятість 81,6 % найманих працівників та 64,7 % загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг), що може свідчити про вагомий роль цього сектору для економіки країни загалом.

Разом з тим, найбільше найманих працівників зайняті на малих та середніх підприємствах у м. Києві (у 2019 році 24,78 % та 17,99 % загальної кількості зайнятих працівників на малих підприємствах відповідно), Дніпропетровській (8,01 % та 8,58 %), Харківській (6,85 % та 7,99 %), Одеській (6,42 % та 4,68 %), Львівській (6,22 % та 6,78%), Київській (5,55 % та 5,12 %) та Запорізькій (4,07 % та 3,86 %) областях (рис. 2). Тобто розподіл зайнятості певною мірою зумовлений кількістю зареєстрованих бізнес-суб'єктів у відповідних областях.

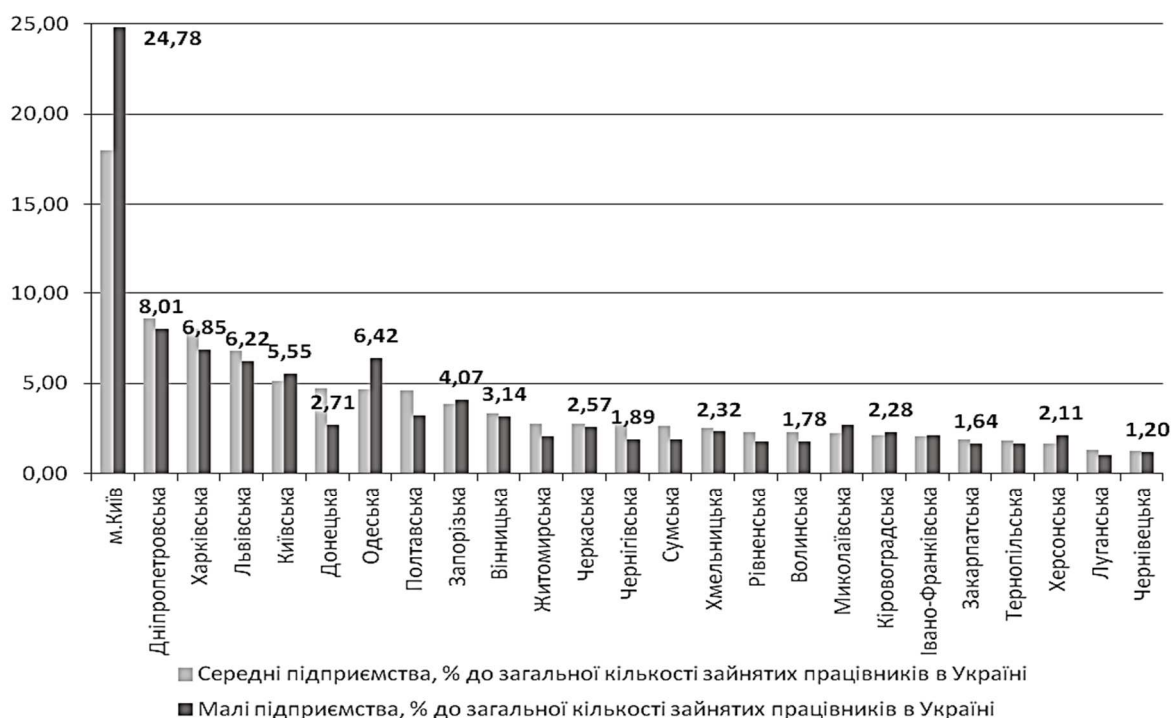

Рис. 2. Розподіл зайнятих працівників на середніх та малих підприємствах між регіонами України у 2019 році

Джерело: [7].

Щодо ФОП, то вони створюють найбільше робочих місць – 45,4 % загальної зайнятості у ФОП – у столиці та 5 областях (у м. Києві (9,9 % загальної кількості найманих працівників у ФОП по Україні загалом), Харківській (9,2 %), Дніпропетровській (7,9 %), Львівській (6,9 %), Одеській (6,5 %) та Київській (5,0 %) областях (рис. 3). Найменший рівень зайнятості мають ФОП у Луганській (1,2 %), Кіровоградській

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

(2,0 %), Чернігівській (2,2 %), Херсонській (2,3 %) та Тернопільській (2,4 %) областях. Водночас є регіони, у яких ФОП забезпечують зайнятість більше ніж 45 % зайнятому населенню в межах регіону, зокрема це Чернівецька (55,0 % найманих працівників працюють на ФОП), Івано-Франківська (47,7 %) та Закарпатська (47,4 %) області.

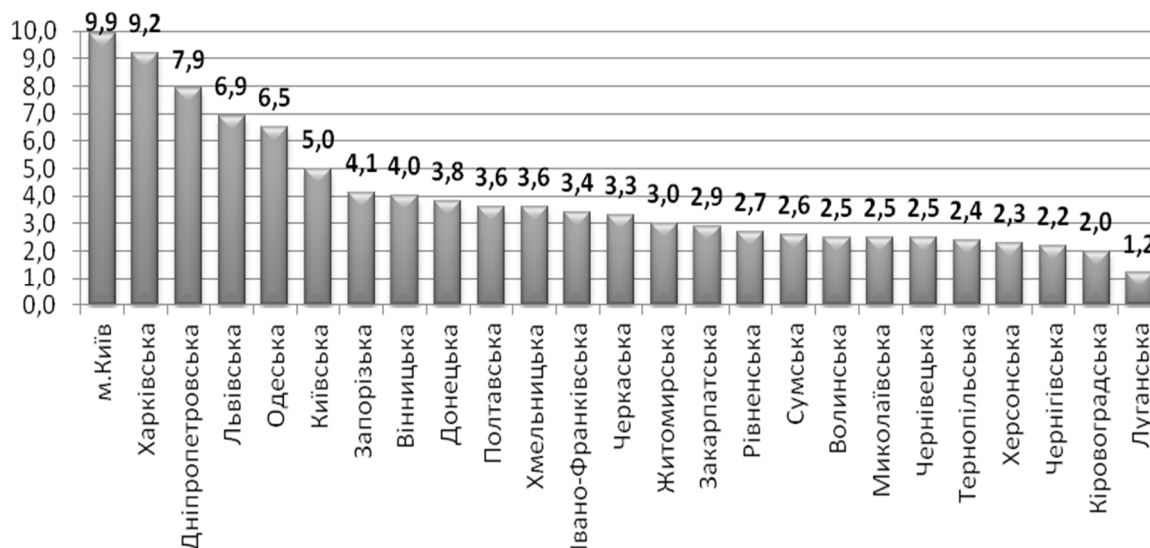

Рис. 3. Регіональний розподіл зайнятих працівників у фізичних осіб-підприємців в Україні, % до загальної кількості зайнятих працівників в Україні

Джерело: [7].

Загалом сектор малого та середнього бізнесу (в т.ч. ФОП) забезпечує більш ніж 95 % зайнятості в таких регіонах, як Закарпатська (97,5 %), Херсонська (97,2 %), Житомирська (95,9 %), Хмельницька (95,5 %), Івано-Франківська (95,1 %) та Рівненська (95,0 %) області. Нижчий за середній рівень цього показника по Україні (81,6 %) мають м. Київ (61,4 %), Дніпропетровська (69,7 %), Донецька (74,6 %) та Запорізька (76,1 %) області, що зумовлено тим, що в цих областях, порівняно із західною частиною України, більше зареєстровано великих промислових підприємств та великих платників податків зі значною кількістю найманих працівників, а також державних службовців та працівників бюджетного сектору.

Аналогічно зайнятості, розподіляється за регіонами України й обсяг реалізованих товарів і послуг суб'єктами господарювання – найбільший обсяг реалізації продукції (товарів, послуг) забезпечують середні та малі підприємства у м. Києві (у 2019 році відповідно 43,64 та 33,05 % загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) по Україні загалом), Дніпропетровській (6,86 та 9,02 %), Харківській (4,99 та 6,25 %), Київській (4,93 та 5,96 %), Львівській (4,27 та 5,61 %) та Одеській (3,95 та 6,18 %) областях (рис. 4). Що стосується діяльності ФОП, то найбільший обсяг реалізації товарів та послуг забезпечують ФОП у м. Києві (16,6 % загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) по Україні загалом), Харківській (9,2 %), Дніпропетровській (8,2 %), Львівській (6,7%), Одеській (6,3 %) та Київській (5,9 %) областях (рис. 5).

Таким чином, 5 регіонів-лідерів України за обсягом реалізації продукції та забезпеченням зайнятості населення, а отже, і за економічною роллю, є ідентичною. При цьому, якщо аналізувати розподіл обсягу реалізованої продукції в межах кожного регіону окремо, то роль ФОП може бути суттєвою, і вони забезпечують близько 20 % і більше відсотків загального обсягу реалізації продукції (товарів, послуг) в регіоні, зокрема: Чернівецька (32,4 %), Закарпатська (26,1 %) та Рівненська (19,4 %) області.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

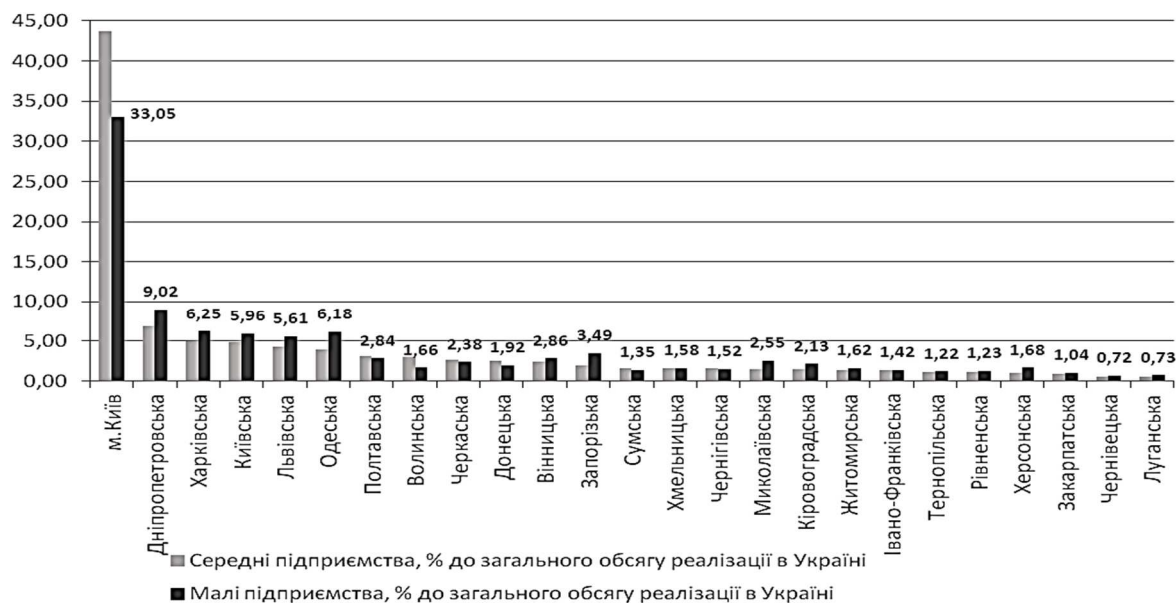

Рис. 4. Розподіл обсягу реалізованої середніми та малими підприємствами продукції (товарів, послуг) за регіонами України у 2019 році

Джерело: [7].

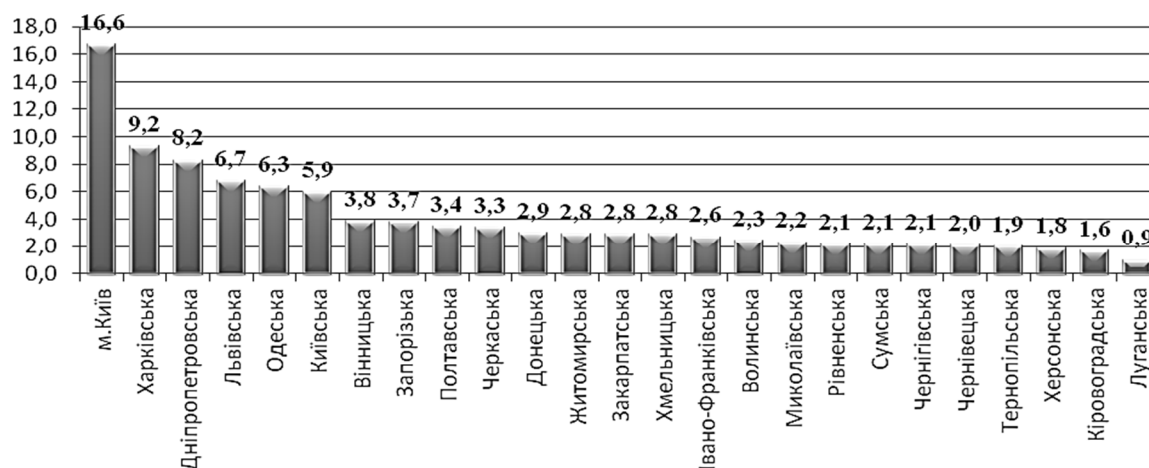

Рис. 5. Розподіл обсягу реалізованої фізичними особами-підприємцями продукції (товарів, послуг) за регіонами України, % до загального обсягу реалізації ФОП в Україні

Джерело: [7].

У середньому по Україні сектор малого та середнього бізнесу (в т. ч. ФОП) забезпечує 65 % загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг), а в деяких областях навіть понад 80 % (Тернопільська (91,6 %), Закарпатська (90,3 %), Херсонська (89,4 %), Хмельницька (87,9 %), Рівненська (86,5 %), Харківська (84,9 %), Чернігівська (84,9 %), Сумська (84,4 %) та Житомирська (80,6 %) області), а отже, малий та середній бізнес мають значну економічну роль у більшості областей України, особливо в обласних центрах та містах обласного значення.

Крім зайнятості та обсягів реалізації продукції, важливо звернути увагу на прибутковність суб'єктів малого і середнього бізнесу. Найбільше середніх підприємств, що задекларували прибуток у 2018 році (позитивний фінансових результатів до оподаткування), є суб'єкти господарювання Вінницької (82,1 % від загальної кількості

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

підприємств у регіоні), Черкаської (81,8 %), Житомирської (81,6 %) та Волинської (81,3 %) областей, найменша частка – у Донецькій (70,4 %), Івано-Франківській (75,0 %), Тернопільській (75,6 %) та Миколаївській (75,7 %) областях [7]. Проте загалом кожне 4-е підприємство малого та середнього бізнесу задекларувало прибуток, і, залежно від області, кожне 4-е чи 5-е підприємство задекларувало збиток.

Рівень доходів та економічної активності суб'єктів господарювання, що провадять свою діяльність у межах певної територіальної громади, безпосередньо впливають не тільки на темпи економічного розвитку територіальних громад, а й на рівень їхньої фінансової забезпеченості та спроможності щодо фінансування регіональних інвестиційних проєктів і реалізації програм розвитку. Таким чином, для того щоб оцінити роль суб'єктів малого та середнього бізнесу в забезпеченні фінансової спроможності ОМС, доцільно проаналізувати рівень фінансового (податкового) потенціалу ОМС базового рівня, враховуючи компонентну структуру податкових надходжень до місцевого бюджету й чисельність населення громади, а також ступінь фінансової забезпеченості та спроможності місцевих бюджетів.

Так, за 2019 рік до загального фонду місцевих бюджетів надійшло 275 млрд грн (без урахування міжбюджетних трансфертів), що перевищує аналогічний показник 2018 року на 17,6 % [3]. У 2015-2019 роках групу регіонів, що характеризуються найбільшим рівнем фінансової забезпеченості, незмінно формують м. Київ (62,2 млрд грн у 2019 році) та Дніпропетровська, Донецька, Київська, Львівська, Одеська та Харківська області. При цьому до 8 регіонів, що за підсумками 2019 року мали темпи приросту надходжень до загального фонду бюджету) вищі за середній показник по Україні, потрапили м. Київ, Київська, Львівська, Дніпропетровська, Донецька, Тернопільська, Рівненська, Житомирська області [3].

Аналіз фінансового потенціалу територіальних громад базового рівня засвідчив, що до бюджетів 806 ОТГ за підсумками 2019 року надійшло 39,4 млрд грн. При цьому дохід загального фонду по всіх ОТГ (без урахування трансфертів) із розрахунку на одного мешканця в середньому становив 4,7 тис. грн. Лише в 33,0 % ОТГ показник доходів на одного мешканця у 2019 році перевищував середній показник за всіма ОТГ [1] (табл. 2).

Таблиця 2

Фінансовий потенціал територіальних громад в Україні за 2019 рік (у розрізі груп)

Показники	Групи за кількістю зареєстрованого населення				
	Група 1 (більше 15 тис. населення)	Група 2 (10 тис – 15 тис. населення)	Група 3 (5 тис – 10 тис. населення)	Група 4 (менше 5 тис. населення)	Група 5 (громади-міста обласного значення)
Кількість ОТГ в групі	95	128	268	288	27
Кількість ОТГ, в яких дохід на 1 мешканця перевищує середній показник по всіх ОТГ	26	37	81	108	14
Середня сума власних доходів, що отримана ОТГ відповідної групи, млн грн	87,2	53,5	30,8	16,2	418,5
Середній у відповідній групі ОТГ показник власних доходів на 1 мешканця, грн	4139,3	4387,6	4409,6	4755,8	5976,0
Найвищий по групі ОТГ показник власних доходів на 1 мешканця, грн	7695,0	23 702,4	21 239,2	35 748,0	9813,0
Найнижчий по групі ОТГ показник власних доходів на 1 мешканця, грн	1108,6	905,2	792,0	760,6	3098,8
Рівень диференціації за показником власних доходів на 1 мешканця по групі ОТГ, раз	6,9	26,2	26,8	47	3,2

Джерело: [1].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

З табл. 2 видно, що найменші диспропорції в розподілі доходів між громадами базового рівня мають міста обласного значення та великі громади з кількістю населення понад 15 000 осіб. Саме такі громади є найбільш фінансово стабільними і найбільш сприятливими для створення та розвитку малого бізнесу, оскільки мають достатню кількість потенційних споживачів та найманих працівників.

Ключову роль у формуванні доходів загального фонду місцевих бюджетів займають податкові надходження. Розподіл податкових надходжень за різними регіонами України є стабільним (рис. 6). Можна чітко виокремити регіони, в яких сконцентровані найбільші обсяги податкових надходжень у 2015-2019 роках, серед яких м. Київ (16 % всіх податкових надходжень місцевих бюджетів України), Дніпропетровська (11,1 %), Харківська (7,0 %) Одеська, Київська, Львівська, Запорізька (по 5-6 %) області. При цьому за підсумками 2019 року 13 регіонів мали темпи приросту податкових надходжень до місцевих бюджетів вищі за середній показник по Україні, тобто понад 17 %.

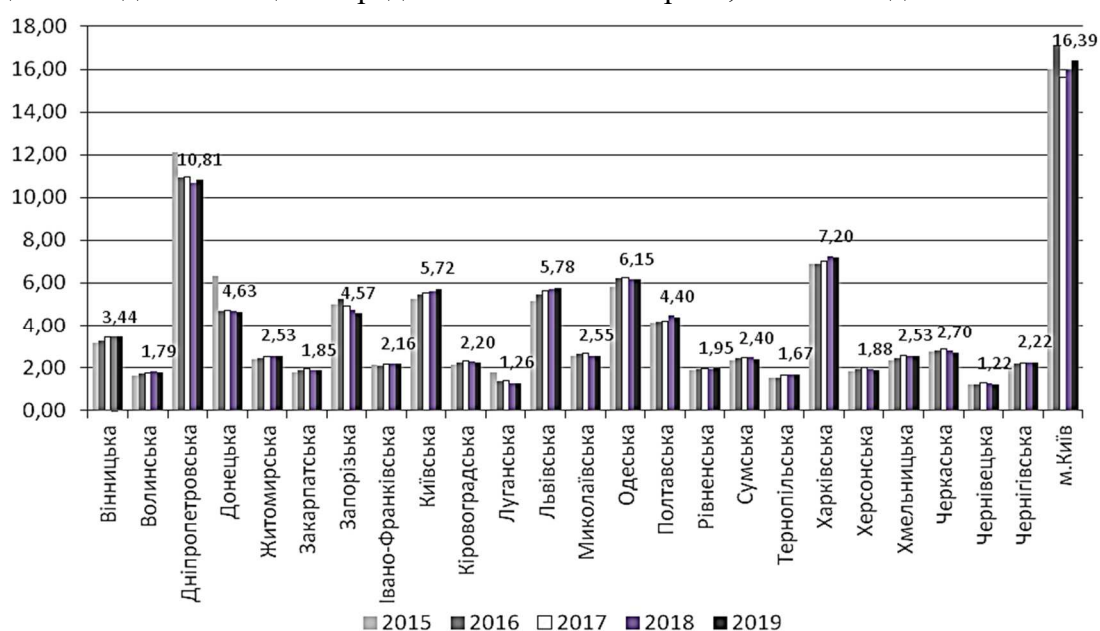

Рис. 6. Податкові надходження до загального фонду місцевих бюджетів за регіонами України у 2015-2019 роки (у розрізі областей), млн грн

Значна концентрація податкових надходжень в 6 областях та столиці України (у сукупності більше ніж 55 % податкових надходжень місцевих бюджетів), свідчить про дійсно значні диспропорції у розподілі фінансових ресурсів та рівні економічного розвитку регіонів. При цьому слід враховувати, що найбільші обсяги податкових надходжень місцевих бюджетів сконцентровані саме в бюджетах міст обласного значення та обласних бюджетах (табл. 3), що ще раз підтверджує факт значної концентрації фінансових ресурсів, а отже, і економічної активності у великих містах та обласних центрах, що, у свою чергу, негативно позначається на розвитку невеликих міст та населених пунктів, призводить до ще більших диспропорцій і розривів між рівнями розвитку великих та малих міст та селищ.

Податкові надходження до місцевих бюджетів у 2015-2019 роках були в середньому на 57 % сформовані за рахунок податку на доходи фізичних осіб (далі – ПДФО). Основними платниками ПДФО до місцевих бюджетів є саме суб'єкти МСБ, які мають найманих працівників, та бюджетні установи. Щодо темпів приросту ПДФО, то лише 8 регіонів мають вищий за середній показник по Україні, і 2 регіони – м. Київ та Донецька область – мали приріст понад 23 % [3]. Найнижчий приріст ПДФО спостерігався у Закарпатській, Кіровоградській та Луганській областях [9].

Таблиця 3

Структура податкових надходжень місцевих бюджетів у розрізі рівнів бюджетів, %

Показники	Податкові надходження, млрд грн				Структура, %			
	2016	2017	2018	2019	2016	2017	2018	2019
Разом податкові надходження, у т. ч.	141,26	185,72	227,1	268,3	100	100	100	100
Обласні бюджети, бюджети м. Києва та Севастополя	42,68	53,5	67,95	80,11	30,2	28,8	29,9	29,9
Бюджети міст обласного значення	58,93	78,16	92,95	111,05	41,7	42,1	40,9	41,4
Районні бюджети	18,03	23,92	25,13	27,01	12,8	12,9	11,1	10,1
Бюджети міст районного значення	2,9	3,3	3,06	3,56	2,1	1,8	1,3	1,3
Бюджети селищ	3,05	3,44	3,1	3,29	2,2	1,9	1,4	1,2
Бюджети сіл	12,48	14,32	14,44	15,19	8,8	7,7	6,4	5,7
Бюджети ОТГ	3,19	9,07	20,49	28,09	2,3	4,9	9,0	10,5
Кількість ОТГ станом на 01.01 відповідного року	159	366	668	806				

Податкові надходження до місцевих бюджетів у 2015-2019 роках у середньому на 27 % формувались за рахунок місцевих податків та зборів. При цьому місцеві податки надходять повністю до бюджетів базового рівня – бюджетів сіл, селищ, міст, ОТГ, міст обласного значення, де і реєструються суб'єкти господарювання. Основними серед місцевих податків є податок на майно (у середньому 51,24 % доходів місцевих бюджетів від місцевих податків та 15 % загальних доходів місцевих бюджетів) і єдиний податок (у середньому 48,44 % доходів місцевих бюджетів від місцевих податків та 12 % загальних доходів місцевих бюджетів). Це є свідченням про значну фіскальну спрощеної системи оподаткування в системі місцевих податків і зборів. При цьому слід зауважити, що якщо податок на майно сплачується як бізнесом, так і громадянами (хоча за даними статистики переважно бізнесом), то єдиний податок сплачується тільки ФОП та юридичними особами, які обрали спрощену систему оподаткування. У розрізі рівнів бюджетів тенденція щодо ролі майнових податків та єдиного податку є ідентичною (рис. 7).

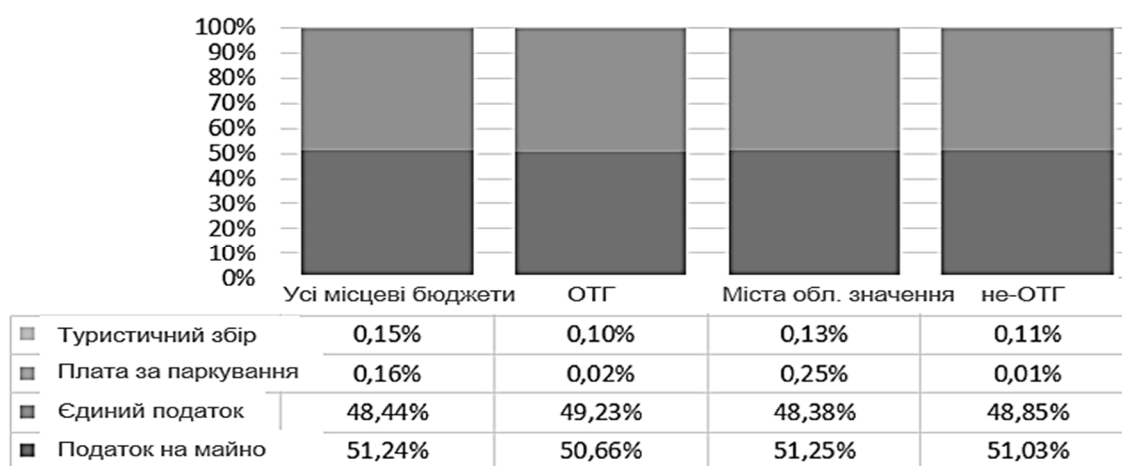

Рис. 7. Структура надходжень місцевих податків і зборів до місцевих бюджетів різних рівнів

Джерело: [9].

Як видно з рис. 7 єдиний податок, платниками якого є лише суб'єкти малого і мікро-бізнесу, має значну фіскальну вагомість для місцевих бюджетів України. За 2019 рік надходження єдиного податку до місцевих бюджетів України склали 35,2 млрд грн, що на

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

19,3 % перевищує аналогічний показник за 2018 рік [3]. Найбільший рівень надходжень з єдиного податку незмінно мають м. Київ (6,9 млрд грн у 2019 році) та Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Львівська, Одеська та Харківська області [8; 12]. Взагалі в бюджетах м. Києва та міст обласного значення сконцентровано 64 % надходжень від цього податку, в бюджетах ОТГ – 12 %, а в усіх інших бюджетах базового рівня лише 24 %. При цьому враховуючи той факт, що за даними ДПС України у 2016-2019 роках спостерігалась стабільна тенденція до зростання загальної кількості платників єдиного податку, можна стверджувати, що існує потенціал до посилення ролі суб'єктів малого та середнього бізнесу у наповненні місцевих бюджетів, якщо зазначені тенденції будуть підкріплені сприятливими економічними передумовами.

Висновки і пропозиції. За результатами проведеного дослідження сформовано висновки, що суб'єкти малого та середнього підприємництва відіграють надзвичайно важливу роль у забезпеченні економічного розвитку громад та областей України та в наповненні місцевих бюджетів податками, сприяючи тим самим підвищенню фінансово-економічного потенціалу територій. До основних чинників територіальних відмінностей, що впливають на розвиток та фінансову спроможність ОМС можна віднести: нерівномірність розміщення економічно-активних підприємств, яка зумовлює диференціацію податкової бази регіонів; політико-географічне розташування, історичний та культурний розвиток території; природні та кліматичні умови, екологічний стан територій; наявність транспортного сполучення; чисельність населення і його вікова структура; сформована протягом минулих періодів мережа об'єктів соціальної та побутової інфраструктури, її поточний стан.

Тому з метою подальшого посилення ролі малого та середнього підприємництва у сприянні економічного розвитку регіонів України та збільшенні фінансової спроможності місцевих бюджетів важливим є здійснювати розбудову бізнес-інфраструктури нарівні кожної територіальної громади, запроваджувати дієві програми розвитку малого та середнього бізнесу, що спрямовані на покращення бізнес-клімату в регіоні та створення сприятливих умов функціонування і активізації підприємницької діяльності з урахуванням специфіки її організації та стратегічних пріоритетів економічного розвитку окремого регіону. Для вирішення цих завдань як першочергових інструментів треба розглядати регіональні програми підтримки пільгового кредитування суб'єктів малого та середнього бізнесу, що особливо актуально в умовах наслідків пандемії COVID19; проведення на постійній основі бізнес-ярмарок, функціонування стартап майданчиків з метою налагодження партнерських відносин між бізнесом та місцевою владою, пошуку потенційних інвесторів, партнерів, представлення власних бізнес-ідей тощо; локальні програми фінансової підтримки бізнес-ініціатив серед молоді; функціонування на постійній основі навчально-тренінгових центрів для підприємців-початківців; розвиток дорожньої, енергетичної та транспортної інфраструктури, що має особливу актуальність для депресивних територій. Спрямування коштів місцевих бюджетів на такі заходи забезпечить створення передумов для розвитку конкурентних переваг регіону та ефективного використання його природноресурсного, трудового потенціалу і, як результат, призведе до значного прискорення темпів економічного зростання та посилення фінансової спроможності ОМС за допомогою збільшення обсягів податкових надходжень.

Список використаних джерел

1. Венцель В., Герасимчук І. Оцінка фінансових показників бюджетів 806 ОТГ. Рейтинг за 2019 рік. *Веб-портал «Децентралізація»*. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12192>.
2. Дем'янчук О. І. Фінансовий потенціал регіонів України як базова основа їх стабільного економічного розвитку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2014. Вип. 27. С. 73–78.

3. Довідка щодо стану виконання місцевих бюджетів: Виконання доходів місцевих бюджетів за січень-грудень 2019 року: офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk>.
4. Дончак Л. Г., Ціхановська О. М. Розвиток малого та середнього бізнесу – запорука стабільності Вінниччини. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 17. С. 286–290.
5. Патицька Х. Фінансово-економічний потенціал територіальних громад: механізми функціонування та активізації: монографія / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2019. 209 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
6. Про утворення та ліквідацію районів : Постанова Верховної Ради України від 17.07.2020 № 807. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-IX#top>.
7. Регіональна статистика: Діяльність підприємств : офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Статистичний збірник «Бюджет України 2018», підготовлений відділом статистики державних фінансів Департаменту державного бюджету Міністерства фінансів України. *Офіційний сайт Державної служби статистики України*. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/Budget%20of%20Ukraine%202018%20\(for%20website\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/Budget%20of%20Ukraine%202018%20(for%20website).pdf).
9. Сушкова О. Є., Осадчий Є. С. Роль платників єдиного податку у формуванні фінансово-економічного потенціалу регіонів України. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8346>.
10. Територіальна громада як базова ланка адміністративно-територіального устрою України: проблеми та перспективи реформування. Аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2016. URL: <https://cutt.ly/FdBbHSN>.
11. Якушева О. В. Економічний розвиток і підтримка малого та середнього бізнесу на регіональному рівні : дис. ... канд. екон. наук зі спеціальності 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка». Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України. Северодонецьк, 2017. 288 с.
12. Open Budget : державний вебпортал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua>.

References

1. Ventsel, V., Herasymchuk, I. (2020). *Assessing the financial performance of 806 AHs budgets. The 2019 rating [Otsinka finansovykh pokaznykh biudzhativ 806 OTH. Reitynh za 2019 rik]*. Decentralization. <https://decentralization.gov.ua/news/12192>.
2. Demianchuk, O. (2014). Regions financial potential as a basis of its stable economic development [Finansovyi potentsial rehioniv Ukrainy yak bazova osnova yikh stabilnoho ekonomichnoho rozvytku]. *Scientific Notes of Ostroh Academy National University, "Economics" series – Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriia "Ekonomika"*, 27, 73–78.
3. Ministerstvo finansiv Ukrainy [Ministry of Finance of Ukraine]. (2019). Dovidka shchodo stanu vykonannya mistsevykh biudzhativ: Vykonannya dokhodiv mistsevykh biudzhativ za sichenhruden 2019 roku [Information about the status of implementation of local budgets: Implementation of local budget revenues in January-December, 2019]. <https://mof.gov.ua/uk>.
4. Donchak, L.H., & Tsikhanovska, O.M. (2017). "Development of small and mid-sized business as the factor of economic stability in Vinnytsia region [Rozvytok maloho ta serednoho biznesu – zaporuka stabilnosti Vinnychchyny]. *Global and national economic problems – Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, 17, 286–290.
5. Patytska, Kh. (2019). *Finansovo-ekonomichnyj potentsial terytorial'nykh hromad: mekhanizmy funktsionuvannya ta aktyvizatsii* [Financial and economic potential of territorial communities: mechanisms of functioning and activation].
6. Pro utvorennia ta likvidatsiiu raioniv [About formation and liquidation of areas], Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine № 807 (17.07.2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-IX#top>.
7. State Statistics Service of Ukraine (2020). Rehionalna statystyka: Diialnist pidpriemstv [Regional statistics: Activity of the enterprises]. <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. State Statistics Service of Ukraine (2019). Statystychnyi zbirnyk «Biudzheth Ukrainy 2018» [Budget of Ukraine 2018. Statistical yearbook]. [https://mof.gov.ua/storage/files/Budget%20of%20Ukraine%202018%20\(for%20website\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/Budget%20of%20Ukraine%202018%20(for%20website).pdf).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

9. Sushkova, O., & Osadchyi, I. (2020). The role of single taxpayers in formation of financial and economic potential of regions in Ukraine [Rol platnykiv yedynoho podatku u formuvanni finansovo-ekonomichnoho potentsialu rehioniv Ukrainy]. *Efektivna ekonomika – Efektivna ekonomika*, 11. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8346>.

10. NISD (2016). Terytorialna hromada yak bazova lanka administratyvno-terytorialnoho ustroiu Ukrainy: problemy ta perspektyvy reformuvannya. Analychna dopovid [Territorial community as a basic link of the administrative-territorial structure of Ukraine: problems and prospects of reform. Analytical report]. <https://cutt.ly/FdBbHSN>.

11. Yakusheva, O.V. (2017). *Ekonomichnyi rozvytok i pidtrymka maloho ta serednoho biznesu na rehionalnomu rivni [Economic Development and Support of Small and Medium-Sized Business on Regional Level]* [PhD dissertation, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Ministry of Education and Science of Ukraine].

12. State budget web portal for citizens “Open Budget” (2020). <https://openbudget.gov.ua>.

Сушкова Олена Євгеніївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри митної справи, Університет державної фіскальної служби України (вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08201, Україна).

Sushkova Olena – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Customs, University of the State Fiscal Service of Ukraine (31 Universytetska Str., 08201 Irpin, Ukraine).

E-mail: elenasushkova@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8748-7864>

ResearcherID: N-4405-2016

Осадчий Євгеній Сергійович – кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник НДІ економічного розвитку, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (проспект Перемоги, 54/1, м. Київ, 03057, Україна).

Osadchyi Ievgenii – PhD in Economics, Senior Researcher of the Research Institute of Economic Development, SHEE “Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman” (54/1 Peremogy Av., 03057 Kyiv, Ukraine).

E-mail: osadhy@icloud.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3215-9473>